

Konaklama İşletmelerinde Çevre Dostu Yönetim: Uygulamalar Açısından Bir Değerlendirme

Ebru DÜŞMEZKALENDER^{1*}

¹Asst. Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi University, Tourism Faculty, Department of Tourism Management,
Eskişehir, Turkey

Geliş Tarihi/Received: 06.02.2020
Kabul Tarihi/Accepted: 25.02.2020

Doi: doi.org/10.31200/makuubd.685503
Derleme Makalesi/ Review Article

ÖZET

Turizm faaliyetlerine katılan kişi sayısının gün geçtikçe artması, ekonomik bir kazanç sağladığı için olumlu görülse de kaynakların hızla tüketilmesi ve çevrenin tahrip edilmesi gibi olumsuz sonuçlar da doğurabilmektedir. Turizmin üretimin ve tüketimin çok, tüketim kontrolünün güç olduğu bir sektör olduğu düşünüldüğünde, çevre korumaya yönelik ciddi adımlar atılması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu noktada önem kazanan çevre dostu uygulamaların faaliyete geçirilmesi bakımından konaklama işletmelerine de önemli görevler düşmektedir. Bu çalışmada, çevre dostu yönetim ve konaklama işletmelerinde çevre dostu uygulamalara ilişkin bilgi verilmesi ve bir değerlendirme yapılması amaçlanmaktadır. Çevre dostu uygulamalarla çevrenin korunmasına büyük ölçüde katkı sağlanacağı bilinmektedir. Çalışma kapsamında incelenen literatür ve elde edilen bilgiler doğrultusunda; birçok işletme için çevre dostu uygulamalara yönelme nedenlerinin başında rekabet edebilme amacı geldiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında yalnızca çevre korumaya yönelik bir anlayışın gereği olarak da çevre dostu uygulamaların gerçekleştirildiği ifade edilebilir. İşletmelerin çevreye duyarlılık ve çevre koruma gibi hususları işletme amacı olarak benimseyip, çevre dostu uygulamalara daha fazla katılarak destek vermeleri önerilebilir.

Anahtar kelimeler: Çevre Yönetimi, Çevre Dostu Yönetim, Konaklama İşletmeleri, Turizm.

Environmentally Friendly Management in Hospitality Businesses: An Evaluation of Practices

ABSTRACT

The number of people participating in tourism activities increasing with each passing day, although it seems positive because it provides an economic gain, it can also has negative consequences such as rapid consumption of resources and environmental destruction. Tourism sector have high production and consumption so that difficult to control therefore, it is understood that serious steps should be taken towards environmental protection. At this point, especially the hospitality businesses have important duties about activating environmentally friendly practices. The aim of this study evaluating and clear up about environmentally friendly practices in management and hospitality businesses. It is known that environmentally friendly practices will widely contribute to the protection of the environment. As a result of the literature review that competition is one of the main reasons for turning to environmentally friendly practices for many businesses in addition to a perspective of environmental protection. It is recommended to businesses that issues such as environmental awareness and protection should be adopted as management goal.

Keywords: Environmental Management, Environmentally Friendly Management, Hospitality Businesses, Tourism.

1. GİRİŞ

Tüketimi kontrol etmenin güç olduğu günümüz koşullarında, kaynakların da kontrolsüz ve hızlı bir şekilde yok edilmesi çevrenin tahrip olmasına sebep olurken, tüketici beklentilerinin değişmesi, çevre bilincinin artması gibi hususlar da çevre dostu uygulamalara yönelik eğilimi artırmıştır. Tüketicilerin çevre kirliliği, atık yönetimi, geri dönüşüm konusunda daha fazla farkındalığa sahip olması, daha az kaynak kullanma veya kaynakları bilinçli kullanma eğiliminin artmasıyla, çevre dostu ürünler ve uygulamalar daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır. Diğer taraftan küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi sorunlar, enerji ve su tasarrufu sağlanması, atıkların ve zararlı gazların azaltılması konusunda hem hükümetlerin hem de çevreci grupların çevreye daha duyarlı olma konusundaki baskıları da artmıştır. Bu gelişmeler ve farkındalık işletmeleri etkilemiş, çevreye duyarlılık işletmeler için stratejik bir konu haline gelmiştir (Alnıaçık, 2009: 49). İşletme yöneticilerinin de değişime açık olması,

değişimin gerisinde kalmamak için çevreye duyarlı bir yönetim anlayışını benimsemeleri kaçınılmaz olmuştur (Nemli, 2001: 212).

Son zamanlarda turizm sektöründe de çevreye duyarlı yönetim anlayışıyla hareket edilmesi bir gereklilik olarak görülmeye başlamıştır. Konaklama endüstrisinin gelişimi turizm destinasyonlarındaki doğal kaynakların sürekli kullanımına bağlıdır. Ayrıca bir destinasyonun doğal çekiciliği turizmin bağlı olduğu ana varlıklardan birisidir. Bununla birlikte doğal çevre aşırı kullanım nedeniyle en çok tahrip edilen varlıktır. Konaklama işletmelerinde sağlanan birçok hizmet kaynağa bağımlı olduğundan, bu durum ekolojik ayak izine sebep olmaktadır. Birçok yerde doğal çevrenin tahrip olması turizmin ve konaklama işletmelerinin refahını tehdit etmektedir (Bohdanowicz, 2005: 188). Tüketiciler de artık çevreye daha az zarar veren ürünleri tercih etmekte, bu çerçevede tatil yapmak isteyen potansiyel turistler de çevreye duyarlı işletmeleri tercih etmeye yönelmektedirler (Gökdeniz, 2017: 70). Diğer taraftan konaklama işletmelerinin çevresel konulara karşı daha hassas olmaları konusundaki baskılar da artış gösterdiğinden, ekonomik sürdürülebilirlik ve büyüme için çevre politikalarına bağlı kalma zorunluluğu işletme yöneticileri tarafından da hissedilir olmuştur (Erdogan ve Baris, 2007: 604). Bu durum konaklama işletmeleri için sürdürülebilir ve çevre odaklı bir yönetim anlayışıyla hareket etmeyi, bunu işletme misyonu haline getirmeyi, çevreci uygulamalara yönelmeyi gerekli kılmaktadır.

Bu çalışmada çevre dostu yönetim ve konaklama işletmelerinde uygulanan çevre dostu uygulamalar olan yeşil yıldız, mavi bayrak, yeşillenen oteller ve yeşil anahtar incelenecektir. Uygulamalara ilişkin ayrıntılı bilgi verilerek, konu hakkında daha fazla farkındalık yaratmak amaçlanmaktadır. Çalışmanın, çevre dostu yönetime ilişkin uygulamaların teorik altyapısı hakkında ayrıntılı bilgi sunması anlamında hem işletmelere hem de literatüre katkı sağlayacağı ve önemli olduğu düşünülmektedir.

2. KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE ÇEVRE DOSTU YÖNETİM

Çevre dostu yönetim kavramının hem işletme hem de turizm literatüründe farklı şekillerde isimlendirildiği görülmektedir. Çevreye duyarlı yönetim (Nemli, 2001), yeşil yönetim (Akatay ve Aslan, 2008; Türk ve Kara, 2018), çevreye duyarlı işletmecilik (Ceyhan ve Ada, 2015), yeşil işletmecilik (Gökdeniz, 2017) turizmle ilişkili olarak; yeşil otelcilik (Korkmaz ve Atay, 2017) verilebilecek bazı örneklerdir. Literatürde görülen bu farklı isimlendirmeler çevre dostu yönetimin çok yönlü ve boyutlu yapısına ve disiplinler arası bir kavram olmasına bağlanmaktadır (Yılmaz vd., 2016: 182).

Çevre dostu yönetim, karar alma süreçlerinde ekolojiyi dikkate alan, faaliyetlerini gerçekleştirirken çevreye zarar vermeyi en aza veya ortadan kaldırmayı amaç edinen, ürünlerin tasarlanması ve sunulmasında üretim süreçlerini değiştiren, ekolojik dengenin korunmasını işletme felsefesi haline getiren işletmelerin benimsediği anlayıştır (Nemli, 2001: 213). Başka bir anlatımla çevre dostu yönetim, işletmelerin faaliyetlerini sürdürürken çevrede meydana getirdiği olumsuz etkileri azaltmak, daha sonra çevreye duyarlı uygulamaları belirleyip bu uygulamaları faaliyete geçirme çalışması olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz vd., 2016: 182). Çevre dostu yönetim; işletmenin amacı, hedefi, fonksiyonları, paydaşları, örgüt kültürü ve yapısı çerçevesinde düşünülmesi gereken ve işletmenin bütününe ilgilendiren bir anlayış olarak da değerlendirilebilir.

Çevre dostu yönetim ve uygulamaları, işletmelerin çevreye yönelik tutumu, yasal zorunluklar, müşteri beklentileri gibi konulara bağlı olarak şekillenmektedir. İşletmeler belli düzeyde çevre korumaya yönelik faaliyetler gerçekleştirirken, uygulanan faaliyetin içeriği gerçekten çevre odaklı mı ya da sadece yasal zorunlulardan dolayı mı çevreci olduklarıyla belirlenebilmektedir (Aykan ve Sevim, 2013: 96). Çevre dostu yönetim uygulamaları bazen çok maliyetli olmasından dolayı işletmeler tarafından dezavantajlı bir durum gibi görülse de işletme imajını artırmak, enerji maliyetini azaltmak, rekabet avantajı sağlamak, işletmenin çevreye olan etkisini azaltmak, işletme etkinliğini artırmak, müşteri ve diğer baskı gruplarının taleplerine cevap vermek gibi avantajları da bulunmaktadır (Gökdeniz, 2017: 71).

Çevre yönetimi turizm sektörü açısından değerlendirildiğinde, gerekli olmasına rağmen zor yönetilen bir süreç olarak görülmektedir. Çünkü turizm üretimin ve tüketimin hızlı gerçekleştiği kontrol edilmesi zor bir sektördür. Turizm sektörünün bir kolu olan konaklama işletmelerinde de durum benzerlik göstermektedir. Konaklama endüstrisi özellikleri, doğası ve işlevi gereği su, enerji ve dayanıklı olmayan ürünler tüketmektedir (Erdogan ve Baris, 2007: 604; Al-Aomar ve Hussain, 2017: 73). Müşterilerin işletmeye girdikleri andan itibaren hem müşteri hem işletme açısından kaynak kullanımı ve tüketimi başlamakta ve bu süreç sürekli devam etmektedir. Konaklama işletmelerindeki ısıtma, yemek, temizlik, soğutma, aydınlatma, yüzme, banyo, golf alanlarındaki sulama gibi ihtiyaçlar düşünüldüğünde, kaynak tüketiminin fazlalığı göze çarpmaktadır (Güneş, 2011: 47). Alexander (2002: 2) yaptığı çalışmada otel işletmelerinde en çok israfa yol açan ve maliyetli olan yenilenemeyen enerji kaynaklarının genellikle aşırı su tüketimi ve atıklar olduğuna dikkat çekmektedir.

Çevre yönetimi hem maliyet hem de farklılaşma açısından rekabet avantajı sağlamaktadır (Molina-Azorin vd., 2015: 41). Çevre dostu yönetimin konaklama işletmeleri için gerekliliği araştırmalarda sık sık vurgulansa da uygulama sürecinde yaşanan sorunlar işletmeleri bu uygulamalardan uzaklaştırabilmektedir. Otel işletmelerinin çevre dostu uygulamaları gerçekleştirirken karşılaştıkları bazı sorunlar; uygulama ve bakım maliyetlerinin yüksek oluşu, yeşil bilgi eksikliği, yeşil uzmanların eksikliği, uygulama çıktılarına ilişkin belirsizlik, insan gücü ve ekipman eksikliği, yönetimin desteğini alamama, tüketici desteğindeki eksiklik, işgören eğitime konusundaki zorluklar, işgörenlerin isteksizliği, yönetimin konuya sıcak bakmaması olarak sıralanabilir (Akandere ve Zerenler, 2017: 82; Gökdeniz, 2017: 74).

Çevre dostu yönetimin uzun bir süreçte gerçekleşmesi ve uygulama maliyetinin fazla olması özellikle küçük işletmeler için sorun olmaktadır. Aykan ve Sevim'e (2013) göre, çevre uygulamaları 4 ve 5 yıldızlı oteller tarafından daha fazla tercih edilirken, daha küçük işletmeler bu uygulamaların içinde pek yer almamaktadır. Bu durum küçük otel işletmelerinin çevreci uygulamalar için çok fazla bütçe ayıramaması veya ekonomik olarak zorlanmasıyla açıklanmaktadır. Türk ve Kara (2018) gerçekleştirdikleri çalışmada Muğla'da faaliyet gösteren konaklama işletmelerinin yeşil yönetim faaliyetlerini büyük ölçüde uyguladıkları sonucuna ulaşmışlardır. Yazarlar uygulanan faaliyetlerin süreklilik göstermesi durumunda işletme kazancına büyük ölçüde katkı sağlanacağını ifade etmektedir. Ayrıca araştırmada yeşil yönetim uygulamalarının maliyet ve fiyat artışına sebep olacağını düşünen işletmelere de olumlu bir örnek olabileceği vurgulanmaktadır. Bu bilgiyi doğrular nitelikte başka bir örnek de şu şekildedir. Sheraton Auckland Hotel'de çarşaf, havlu, masa örtüsü, perde gibi malzemeler yıkanırken günlük tüketilen enerjinin %35'inin, kuruturken ise %65'inin kullanıldığı görülmüştür. Otel işletmesi önlem olarak, sadece yıkama sıcaklığını 85 °C'den 65 °C'ye indirmiş böylelikle ilk 3 ayda çarşafların temiz olmasının yanında, 2000 dolar tasarruf etmiştir (Alexander, 2002: 3). Benzer şekilde Denn ve Burnett'in (2002: 65) çalışmasında da belirtilene göre, Hong Kong'ta birçok otel işletmesinde doğru temizlik uygulamalarıyla kullanılan toplam su miktarının %15'i azaltılarak sudan tasarruf edilmiştir.

Çevre dostu uygulamalar yalnızca tasarruf sağlamak konusunda değil, konaklama işletmelerinin rekabet edebilirliğini artırmada da bir araç olarak görülebilir. Performans artışı sağlayarak; başarı faktörü haline gelip, rekabet avantajı da yaratabilmektedir. Böylelikle çevre yönetimi uygulayan otel işletmeleri hem kendilerinin hem de çevrenin kazandığı bir süreç içinde bulunmaktadır (Yen vd., 2013: 158).

3. KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE ÇEVRE DOSTU UYGULAMALAR

3.1. Yeşil Yıldız (Çevreye Duyarlılık Kampanyası)

Uluslararası düzeyde turizm sektöründe yaşanan gelişmeler ve hızlı tüketim, aşırı kaynak kullanımı ve farkındalık sektör içinde bulunan bütün paydaşları çevre korumaya yönelik önlemler almaya itmiştir. Ulusal düzeyde de bu farkındalığın oluşması turizm ile ilgili kurum ve kuruluşları harekete geçirmiş ve bu kapsamda Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yeşil yıldız uygulaması (çevreye duyarlılık kampanyası) başlatılmıştır.

Sürdürülebilir turizm kapsamında, çevre koruma, çevre bilincini geliştirme, turistik tesislerin çevreye duyarlılığını artırma amacıyla, 1993 yılından itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Çevre Dostu Kuruluş Belgesi verilmiştir. Çevre korumaya yönelik önlemlerin artmasıyla birlikte, çevreye duyarlı konaklama işletmeleri için uygulanmakta olan formda değişiklikler yapılmış ve 2008/3 numaralı tebliğle beraber Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisi Belgesi verilmesi kararlaştırılmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020).

Yeşil yıldızı yalnızca turizm işletme belgesine sahip konaklama işletmeleri alabilmektedir. Kriterler sağlandıktan sonra Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın denetlemesiyle uygun bulunan işletmeler, yeşil yıldızla sahip olmakta ve her iki yılda bir denetlenerek yeşil yıldızın devamı sağlanmaktadır (Ünlüönen vd., 2011: 448). Yeşil yıldız belgesini almaya hak kazanan ilk işletme Antalya Belek'te faaliyetini sürdüren Calista Luxury Resort, ikinci işletme ise Best Western The President Otel'dir (Arısoy, 2010).

Yeşil yıldız sınıflandırma kriterleri; enerji, su, çevreye zararlı maddelerin ve atıkların azaltılmasını, enerji verimliliğini, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını, konaklama işletmelerinin yatırım aşamasından itibaren çevreye duyarlı olarak planlanmalarını kapsamaktadır. İlaveten tesisin çevreye uyumu, çevreyi güzelleştirici düzenleme ve etkinlikler, ekolojik mimari, çevreye duyarlılık konusunda bilinçlendirme, eğitim sağlama, ilgili kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapılması da kriterlerdendir. Yeşil yıldız tesis simgesi formu, talepte bulunan ve uygulama esaslarında belirtilen temel kriterleri sağlayan işletmelere uygulanmaktadır (TÜROFED, 2019). Yeşil yıldız çalışması yapan konaklama işletmeleri için talep etmeleri halinde formda belirtilen uygulama kriterleri uygulanmaktadır. Konaklama işletmelerinin bu uygulama esaslarının hepsini gerçekleştirmesi mümkün olmadığından, temel kriterler dışındaki diğer kriterlerden de seçim yapma olanağı sunulmuştur. Konaklama

işletmelerinin kapasiteleri ve çevreye etkileri de dikkate alınarak asgari puanlar işletmelerin tür ve sınıflarına göre belirlenmiştir (Kızılırmak, 2011: 9).

Bütün çevre dostu uygulamalarda olduğu gibi çevrenin korunması yeşil yıldız uygulamasının ana amaçlarındandır. Çevreye duyarlılık anlayışının geliştirilmesi, konaklama işletmelerinde üretim ve tüketimin bütün süreçlerinde, işletmecilik ve girişimcilik ile ilgili bütün hususlarda çevre dostu yönetim anlayışının esas alınması da amaçlar arasındadır. Bu amaçla, enerji ve su kullanımının azaltılması ve atık yönetimi de yeşil yıldız uygulamasında dikkat edilmesi gereken faktörlerdendir.

Yeşil yıldızlı otel işletmelerinin kaynakların yok olmasını engellemek, çevre kirliliği konusunda önlem almak gibi önemli rolleri vardır. Diğer taraftan bir konaklama işletmesinin yeşil yıldızla sahip olması müşteriler tarafından daha fazla tercih edilmesini sağlayabilmektedir (Özer vd., 2015: 72). Yeşil yıldızla sahip olan veya bu doğrultuda çaba harcayan otel işletmeleri çevre dostu uygulamalar ile hem sosyal sorumluluk örneği göstermekte hem de müşterilerin daha fazla ilgilendiği ve tercih ettiği bir işletme olabilmektedir (Altunöz vd., 2014: 160). Araştırmalar da bir müşterinin çevre dostu olan veya bu niteliğe sahip olmayan başka bir otel arasında tercih yapması gerektiğinde, yeşil uygulamalara katılan çevre dostu oteli seçme olasılığının daha yüksek olduğunu göstermektedir (Kubickova vd., 2015: 9-10).

Yeşil uygulamaları takip eden ve uygulayan otellerin benzer işletmelere göre rekabet avantajına sahip olduğu ifade edilebilir (Manaktola ve Jauhari, 2007: 364). Akova vd. (2015) tarafından yeşil yıldızla sahip otel işletmelerinde yapılan çalışmada, bu otellerde yeşil uygulamalar gerçekleştirilse de kazanmanın ve rekabetin asıl amaç olduğu ifade edilmektedir. Sezen Doğancili ve Akbulut (2015) yaptıkları çalışmada çevreye duyarlı konaklama işletmelerinin internet sitelerini incelemiştir. Yazarlar yeşil yıldızla sahip işletmelerin yeşil yönetim uygulamalarına ait bilgilerin işletme tanıtımında yeterince kullanılmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Oysa ki yeşil yıldızın reklam ve tanıtım faaliyetlerinde kullanılması müşterilerin otel tercihinde belirleyici olabilmektedir.

Araştırmalarda genellikle yeşil yıldızla sahip olmanın rekabet aracı olarak kullanıldığı ancak tasarruf konusunda çok büyük fark oluşturmadığına ilişkin görüşler yer alsa da aksini gösteren uygulama sonuçları da vardır. Nitekim Mesci'nin (2014) belirttiğine göre yeşil yıldız belgesi almış bir otel işletmesi beş yılda yaklaşık olarak 500.000 TL tasarruf etmekte; bu ortalama bir ücretle çalışan 150 kişinin aylık ücretine denk gelmektedir. Bununla birlikte

sağlanan toplumsal fayda da göz ardı edilmemelidir. Bu noktada çevre yönetimini benimseyen işletmelerin yaygınlaşmasıyla ekonomik ve toplumsal açıdan ciddi kazanç sağlanacağı ifade edilebilir.

3.2. Mavi Bayrak

Mavi bayrak uygulaması işletmelerin çevre dostu ya da çevreye duyarlı yönetim ve işletmecilik anlayışıyla hareket ettiğinin bir göstergesi olduğu için önem kazanan bir semboldür. Uluslararası bir çevre ödülü olan; plaj, marina ve yatlara verilen mavi bayrak, ilk olarak 1985 yılında yüzme suyu kalitesiyle ilgili verilmiş ve bu tarih çevre sertifikasyonu için bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir (Font, 2002: 198). Uluslararası alanda ilk kez Fransa'da 1985, Avrupa Birliği'nde 1987, Türkiye'de ise 1993 yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Dünyada 49 ülkede Avrupa'da ise 30 ülkede uygulanmaktadır. Programın Türkiye temsilciliğini TÜRÇEV (Türkiye Çevre Eğitim Vakfı) üstlenmekte ve program Uluslararası Çevre Eğitim Vakfı (Foundation for Environmental Education-FEE) tarafından koordine edilmektedir (Mavi Bayrak, 2020).

Mavi bayrak, gerekli şartları taşıyan nitelikli plaj, marina ve yatlara verilen uluslararası bir çevre ödülüdür. Temiz, bakımlı güvenli, donanımlı ve bu bağlamda uygar ve sürdürülebilir bir çevrenin ifadesidir (TÜRÇEV, 2020a). Mavi bayrak ödülü yalnızca bir sezon için verilmektedir. Bir plaj veya marina mavi bayrağa uygunluk için gerekli zorunlu kriterleri sağladıktan sonra azami miktardaki kılavuz ölçütlerini de yerine getirmesi için teşvik edilmektedir. Ödüle başvuru yapmak isteyen plaj ve marinalar FEE'ye bağlı olan ulusal mavi bayrak uygulayıcısı ile irtibata geçmelidir. Ulusal uygulayıcılar başvuru ile ilgili form ve talimatları sağlar. Başvurular önce ulusal daha sonra uluslararası jüri tarafından incelenir. Ulusal jüri ülkesindeki başvuruları değerlendirmek üzere yılda bir kez toplanır. Kabul edilen adaylar uluslararası jüriye sevk edilir (Fışkın vd., 2016: 233). Onaylanan başvurular ulusal jüriden uluslararası jüriye gönderilir. Uluslararası jüri değerlendirme yapar; hangi plaj, marina ve yatlara mavi bayrak verileceğine karar verir. Sezon boyunca deniz suyu kalitesi takip edilmektedir. Ulusal komite sezonda en az bir kez denetim gerçekleştirir. Ayrıca uluslararası denetçiler de haberli veya habersiz denetimler gerçekleştirmektedirler. Zorunlu kriterlere uyulmaması durumunda mavi bayrak bütün sezon boyunca geri çekilmektedir (Blue Flag, 2020).

Tablo 1 incelendiğinde, Türkiye’de 2019 yılı itibari ile; 463 plaj, 22 marina, 15 yatın mavi bayrak sembolü bulunduğu görülmektedir.

Tablo 1. 2019 yılı illere göre mavi bayrak sayıları

	Plaj	Marina	Yat
Antalya	202	5	8
Muğla	102	7	1
İzmir	49	3	2
Aydın	30	2	1
Balıkesir	22	1	3
Çanakkale	13	-	-
Samsun	12	-	-
Mersin	8	1	-
Tekirdağ	7	-	-
Kocaeli	6	-	-
Sakarya	3	-	-
Düzce	3	-	-
Ordu	2	-	-
Yalova	1	1	-
Kırklareli	1	-	-
Van	1	-	-
İstanbul	1	2	-
Toplam	463	22	15

Kaynak: www.mavibayrak.org.tr

Dünya genelinde mavi bayraklı plaj sayılarına bakıldığında, ilk sırada İspanya’nın olduğu, Türkiye’nin ise Yunanistan’ı takiben üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. 2019 yılı uluslararası mavi bayraklı plaj sayıları

Ülke	Plaj Sayısı
İspanya	566
Yunanistan	515
Türkiye	463
Fransa	395
İtalya	385
Portekiz	352
Danimarka	197
Hırvatistan	96
İrlanda	80
İngiltere	71
Diğer 40 ülke	680
Toplam	3800

Kaynak: www.mavibayrak.org.tr

Plajlar için mavi bayrak kriterleri; çevre eğitimi ve bilgilendirme, yüzme suyu kalitesi, çevre yönetimi, can güvenliği ve hizmetler başlıkları altında toplanmıştır. Marina kriterleri ise, çevre eğitimi ve bilgilendirme, çevre yönetimi, güvenlik ve hizmetler, su kalitesi, kurumsal sosyal sorumluluk, halkın katılımı olarak belirlenmiştir. Kriterler zorunlu ve kılavuz kriterler şeklinde ayrılmış olup, mavi bayrak alabilmek için zorunlu kriterlere uyulması gerekmekte, kılavuz kriterlere ise uyulması önerilmektedir (Mavi Bayrak, 2020).

Kıyı kesiminde yer alan konaklama işletmeleri için plajlar önemli bir çekicilik özelliği taşımaktadır. Her ne kadar mavi bayrak sembolü plaj, marina ve yatlara verilse de konaklama işletmeleri de temiz ve güzel plaja sahip olmasını tanıtım aracı olarak kullanmakta ve müşteri çekebilmektedir. Bu anlamda mavi bayrak sembolüne sahip olmak konaklama işletmeleri için büyük önem taşımaktadır. Mavi bayrak dünya çapında bilinirliği olan önemli bir semboldür. Potansiyel bir müşterinin bir konaklama işletmesi tercihinde dikkate alınan hususlardan biri olabilmektedir.

Klein ve Dodds (2017) mavi bayrağın etkinliğini belirlemek için plaj yöneticileriyle yaptıkları görüşmeler neticesinde, mavi bayrak belgelendirme sisteminin çevre koruma veya çevre yönetiminden ziyade bir tanıtım aracı olarak kullanıldığı sonucuna ulaşmıştır. Diğer taraftan Akdeniz ve Ege Bölgesi'nde faaliyet gösteren otel, tatil köyü ve marina yöneticileriyle gerçekleştirilen bir araştırmada mavi bayrak sembolünün bir pazarlama aracı olarak görülmesine rağmen, sembolün taşıdığı gerçek anlamın işletmeler tarafından iyi anlaşılması sonucuna ulaşılmıştır (Eser ve Ilgaz Sümer, 2013: 448). Ampirik kanıtlar mevcut mavi bayrak sertifikasının turistlerin gelecekte destinasyonu ziyaret etme kararını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir (Capacci vd., 2015: 88).

3.3. Yeşillenen Oteller (Greening Hotels)

TUROB (Türkiye Otelciler Birliği) tarafından hayata geçirilen TUROB, Bureau Veritas ve Sürdürülebilirlik Akademisi'nin iş birliğiyle yürütülen Yeşillenen Oteller (Greening Hotels) Sertifika Programı, sürdürülebilir turizmi yaymak amacıyla turizm işletmelerini daha yeşil olmaya teşvik etmektedir. 2009 yılında başlayan proje ile yeşil konaklama işletmelerinin sayısının artırılması hedeflenmektedir (Yeşillenen Oteller, 2020).

Yeşillenen oteller projesinde aday işletmelerin değerlendirilmesi enerji yönetimi, su yönetimi, iç hava kalitesinin artırılması ve atık azaltımı/geri dönüşüm olarak belirlenen 4 ana kriter temelinde gerçekleşmektedir. Otel lobisi ve açık alanlar, odalar, yemekhane,

çamaşırhane, ofisler gibi alanlar 4 temel kriterin altında yer alan birçok kritere bağlı olarak değerlendirilmektedir. Kriterleri başarıyla yerine getiren işletmelere “Greening Hotels” sertifikası verilmektedir (TUROB, 2012).

Programın amacı, çevreye duyarlılık konusundaki motivasyonu artırmaktır. Turizm sektöründe rekabet edebilmenin sürdürülebilir turizm ilkelerine bağlı kalarak mümkün olabileceği düşüncesiyle, sürdürülebilir turizmin gelişmesine önemli katkılar sağlayan Yeşillenen Oteller Projesi, çevreye duyarlı tüketici sayısının artmasını sağlamakta ve işletmeleri daha yeşil olmaya teşvik etmektedir (Sürdürülebilirlik Akademisi, 2019). Yeşillenen otel sertifikası sektörde rekabet edebilme avantajı sağlama, sürdürülebilir yönetim ve iş modelleri oluşturma, müşteri memnuniyeti, işletme giderlerini azaltıp maliyetleri düşürme, sürdürülebilir gelecek için değişimi yönetmede başarı sağlamaktadır. Diğer taraftan projeye doğal kaynakları korumak, su ve enerji tasarrufu sağlamak, yenilebilir enerji kullanmak, atıkları yönetmek, geri dönüşüm, çevre korumayla ilgili politika ve düzenlemelerle çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlamak hedeflenmektedir (Yeşillenen Oteller, 2020).

3.4. Yeşil Anahtar

Yeşil anahtar uygulaması, çevre koruma alanındaki girişimleri destekleyen, iklim değişikliğinin önlenmesini ve sürdürülebilir turizme katkı sağlamayı amaçlayan uluslararası bir eko etikettir. İlk olarak Danimarka’da 1994 yılında uygulamaya başlanan programa, 1998’de Fransa katılmış ve kamp alanları belgelenmiştir. 2002’de Uluslararası Çevre Eğitim Vakfı’nın (Foundation For Environmental Education-FEE) uyguladığı beşinci programdır. Program Türkiye’de 2011 yılından itibaren TÜRÇEV (Türkiye Çevre Eğitim Vakfı) tarafından yürütülmektedir (TÜRÇEV, 2020b).

Yeşil anahtar, turizm endüstrisi için, çevresel sorumluluğu ve sürdürülebilir işletmeciliği amaçlayan önemli bir mükemmellik standardıdır. Bu saygınlık göstergesi eko etiket, FEE tarafından belirlenen kriterlere sıkı bir şekilde uyulduğunu garanti etmektedir. Müşteriler açısından ise yeşil anahtara sahip bir işletmeyi tercih etmek, çevre ve sürdürülebilirliğe yönelik farkındalık yaratmaya katkıda bulunmak anlamına gelmektedir (Green Key, 2020). Yeşil anahtar kriterleri; çevre yönetimi, personel eğitimi, misafirlerin bilinçlendirilmesi, su tasarrufu, yıkama ve temizleme, atık yönetimi, enerji tasarrufu, yiyecek içecek, iç çevre, yeşil alan ve bahçeler, yeşil aktiviteler, idari ve yönetim, kurumsal sosyal sorumluluk olarak belirlenmiştir (TÜRÇEV, 2020c).

Yeşil anahtar ödülünün geçerliliği bir yıl olup, yıllık olarak yenilenmelidir. Başvuran tesisin ilk başvurusu, bir ön denetim bir sezon denetimi olmak üzere iki denetim şeklinde yapılmaktadır. Başvuru yenilemek isteyen tesisler için iki yılda bir denetim yapılır. Bunun yanında her yıl doküman değerlendirmesi yapılmaktadır. Başvuru süreci; online başvuru formunun doldurulması, başvuru evraklarının gönderilmesi, ön denetimlerin yapılması, başvuruların jüri tarafından değerlendirilmesi şeklindedir (TÜRÇEV, 2020d).

Yeşil anahtar uygulamasında; sürdürülebilirlik ilkelerine bağlı kalarak kaynakları etkin kullanmak, yalnızca işletmelerde değil, üretim ve tüketim sürecindeki bütün paydaşlarda çevre koruma ve sürdürülebilirlik bilinci geliştirmek, işletmeleri daha fazla çevreci uygulamalar yapmak, tüketicilerde de çevreci işletmeleri tercih etmeleri konusunda farkındalık oluşturmak amaçlanmaktadır. Atay vd.'ne (2017) göre ise yeşil anahtarın amaçları şu şekildedir:

- Çevre dostu ve sürdürülebilir işletme teknoloji yöntemlerini kullanmak, kaynak kullanımını azaltmak,
- Bütün paydaşlar ve işletme çalışanlarında farkındalık yaratmak,
- Çevreci ve sürdürülebilir yöntem kullanımını artırmak, turizm endüstrisinde genel olarak davranış değişiklikleri için bilgi sunmak.

Yeşil anahtar ödülü uluslararası nitelik taşımasından dolayı işletmelerin yalnızca ulusal değil uluslararası anlamda da tanınırlığına katkı sunmakta, işletmeler için ödüle sahip olmak önemli görülmektedir. Buna ilaveten hem ulusal hem de uluslararası alanda işletmenin imajını güçlendirmek ve müşteri çekmek anlamında oldukça önemli bir semboldür. Türkiye’de yeşil anahtara sahip olmak için başvuru yapan işletmelerin %90’a yakını sertifika almaya hak kazanmıştır. Genellikle kıyı kesiminde faaliyet gösteren bu otellerin, sertifikayı hem kurumsallaşmanın bir gereği hem de pazarlama fonksiyonunun başarıyla gerçekleştirilmesinde önemli bir etken olarak gördükleri ifade edilmektedir (Aslan ve Güneş, 2015: 615).

4. SONUÇ

Bu çalışmada, konaklama işletmelerinde çevre dostu yönetim ve çevre dostu uygulamalar konusunda kavramsal bir değerlendirme yapılması amaçlanmaktadır. Çevreye duyarlılık konusundaki artan hassasiyet konuyla ilgili ayrıntılı bilgiye ve çalışmaya ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bu konu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Doğa ve çevre duyarlılığının her geçen gün artması, müşterilerin otel tercihlerinde doğaya duyarlı işletmeleri tercih etmeleri, hükümet ve çevrecilerin artan baskıları, tanıtım ve

rekabet edilebilirliğinin artırılması gibi nedenlerden dolayı konaklama işletmelerinde de çevre dostu yönetim ve uygulamalar önem kazanmaya başlamıştır. Bu gelişmelerin yanında, turizm faaliyetlerine katılan kişi sayısının artmasına bağlı olarak turizmde belirsizlikler de aynı düzeyde artış göstermektedir. Kaynağa bağımlı olması ancak kaynak kullanımının aşırı olması ve korumadan uzak bir anlayışla gerçekleşmesi turizmin geleceği konusunda endişe yaratmaktadır. Bu durum turizmin her alanında ve bütün paydaşlarında olduğu gibi özellikle konaklama işletmelerini çevrenin korunmasına ilişkin daha fazla önlem almaya itmiştir.

Çevre yönetimi uygulamalarını gerçekleştirmek, bazı konaklama işletmeleri için yalnızca rekabet aracı olabilirken, bazıları için ise nitelikli bir çevreye duyarlılık göstergesi olup, gerçekten çevre koruma anlayışını yansıtmaktadır. Sürdürülebilirlik konusunda duyarlı olan konaklama işletmeleri çevre yönetimi uygulamalarını işletme misyonu haline getirebilirken, daha rekabetçi düşünen işletmeler imaj güçlendirme ve diğer işletmelere ayak uydurmanın bir gereği olarak da çevre dostu uygulamalara yönelebilmektedir. Ancak bu durum bir zorunluluğun ötesinde hassasiyetle üzerinde durulması gereken bir konu olarak görülmelidir. Diğer taraftan büyük ölçekli işletmelerin çevre dostu uygulamaları daha fazla dikkate aldıkları doğrultusunda bulgular olduğu görülmektedir (Mutlu ve Yıldız, 2015). Çevre dostu uygulamaların özellikle küçük işletmeler için çok maliyetli olacağı düşüncesine karşın, uzun dönemde sağlanacak tasarrufa ilişkin eğitimler verilerek, farkındalık oluşturulabilir.

Çevre dostu uygulamaların konaklama işletmelerine; maliyet tasarrufu, rekabet avantajı, ekolojik sorumluluk, yasallaştırma, sosyal yardım, yerel toplulukların desteği, verimliliğin artması, pazarlama ve operasyonel faaliyetlerin iyileştirilmesi gibi olumlu yansımaları olmaktadır (Akandere ve Zerenler, 2017: 82). Ayrıca çevre dostu uygulamalarla mevcut kaynakların korumadan uzak, uzun süreli kullanıma uygun olmayan yöntemlerle kullanılması yerine, alternatif kullanım metotları geliştirilerek daha etkin, verimli ve sürdürülebilir bir şekilde kullanımı sağlanabilmektedir. Bu noktada konaklama işletmelerine çevre dostu anlayışı benimsemeleri ve mavi bayrak, yeşil yıldız, yeşil anahtar ve yeşillenen oteller gibi birçok çevre dostu uygulamanın içinde yer almaları önerilebilir.

Kaynağa bağımlı bir sektör olan turizm için gelecekte kaynak bulma konusunda yaşanacak sıkıntıların öngörülmesi ve bu yönde adımlar atılması elzemdir. Bu noktadan hareketle, çevrenin korunması hususunda öncelikle konaklama işletmelerinin çevre bilincine sahip olması ve çevre dostu uygulamaların içinde bulunması sağlanmalıdır. Müşterileri de daha çok çevre dostu işletmeleri tercih etmeleri konusunda bilinçlendirmek gerekmektedir. Çalışma

kapsamında yalnızca birkaç çevre dostu uygulamaya yer verilmesi çalışmanın sınırlılığı olarak değerlendirilebilir. Bundan sonraki çalışmalarda diğer çevre dostu uygulamalara da yer verilmesi ve çevre dostu uygulamalarla sağlanan tasarruflara ilişkin ampirik çalışmalar yapılması da araştırmacılara öneri olarak sunulabilir.

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Akandere, G. & Zerenler, M. (2017). Yeşil otellerde yeşil tedarik zinciri yönetimi ve işletme performansı. *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, 77-98.
- Akatay, A. & Aslan, Ş. (2008). Yeşil yönetim ve işletmeleri ISO 14001 sertifikası almaya yönelen faktörler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 313-339.
- Akova, O., Yaşar, A. G., Aslan, A. & Cetin, G. (2015). Çalışanların çevre yönetimi algıları ve örgüt kültürü ilişkisi: Yeşil yıldızlı otellere yönelik bir araştırma. *Research Journal of Business and Management*, 2(2), 169-184.
- Al-Aomar, R. & Hussain, M. (2017). An assessment of green practices in a hotel supply chain: A study of UAE Hotels. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 32, 71-81.
- Alexander, S. (2002). *Green hotels: Opportunities and resources for success* (C., Kennedy, Ed.). Portland: Zero Waste Alliance.
- Alnıaçık, Ü. (2009). Tüketicilerin çevreye duyarlılığı ve reklamlardaki çevreci iddialar. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 48-79.
- Altunöz, Ö., Arslan, Ö. E. & Hassan, A. (2014). Turistlerin yeşil pazarlamaya yönelik görüşlerinin demografik değişkenler kapsamında incelenmesi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 43(1), 157-172.
- Arısoy, R. (2010). "Yeşil Yıldız" projesi ile oteller büyük tasarruflar yapabilir. Erişim Tarihi: 12.01.2020, <https://www.turizmguccel.com/makale/yesil-yildiz--projesi-ile-oteller-buyuk-tasarruflar-yapabilir-m120.html>.
- Aslan, E. & Güneş, G. (2015). Sürdürülebilir turizm ve konaklama işletmeleri için yeşil anahtar eko-etiketi. 1. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Sempozyumu*, 19-21 Kasım, Kastamonu, 608-617.
- Atay, L., Temirkanova, Z. & Gökdemir, S. (2017). Tur operatörlerinde yeşil uygulamalar: Yeşil tur operatörü ödülü. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(5), 17-32.
- Aykan, E. & Sevim, B. (2013). Konaklama işletmelerinde çevre yönetimi uygulamaları ve algılanan kurumsal itibar üzerindeki etkisi: Kayseri ve Nevşehir otelleri üzerinde bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 93-113.
- Blue Flag. (2019). Erişim Tarihi: 03.01.2020, <https://www.blueflag.global/application-procedure>.
- Bohdanowicz, P. (2005). European hoteliers' environmental attitudes greening the business. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 46(2), 188-204.
- Capacci, S., Scorcu, A. E. & Vici, L. (2015). Seaside tourism and eco-labels: The economic impact of Blue Flags. *Tourism Management*, 47, 88-96.
- Ceyhan, S. & Ada, S. (2015). İşletme fonksiyonları açısından çevreye duyarlı işletmecilik. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(26), 115-137.
- Denn, S. & Burnett, J. (2002). Water use in hotels in Hong Kong. *Hospitality Management*, 21, 57-66.

Erdogan, N. & Baris, E. (2007). Environmental protection programs and conservation practices of hotels in Ankara, Turkey. *Tourism Management*, 28, 604-614.

Eser, Z. & Ilgaz Sumer, S. (2013). Managers' concerns to use Blue Flag as a marketing tool in tourism industry in Turkey. *Proceedings of ASBBS*, 20(1), 448-456.

Fışkın, R., Çakır, E. & Özkan, E. D. (2016). Mavi bayrak uygulamasının önemi, ölçütleri ve ülkelere göre durum analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 224-247.

Font, X. (2002). Environmental certification in tourism and hospitality: Progress, process and prospects. *Tourism Management*, 23, 197-205.

Gökdeniz, A. (2017). Konaklama sektöründe yeşil yönetim kavramı, eko etiket ve yeşil yönetim sertifikaları ve otellerde yeşil yönetim uygulama örnekleri. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 7(1), 70-77.

Green Key (2020). Erişim Tarihi: 12.02.2020, <https://www.greenkey.global/our-programme>.

Güneş, G. (2011). Konaklama sektöründe çevre dostu yönetimin önemi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(20), 45-51.

Kızılırmak, İ. (2011). Dünyada ve Türkiye'deki turizm işletmelerinde çevre korumaya yönelik uygulamalar: Amacı ve önemi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 1-12.

Klein, L. & Dodds, R. (2017). Blue Flag beach certification: An environmental management tool or tourism promotional tool? *Tourism Recreation Research*, 43(1), 39-51.

Korkmaz, H. & Atay, L. (2017). Otel işletmelerinde yeşil pazarlama ve çevre sertifikalarının değerlendirilmesi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(4) 113-126.

Kubickova, M., Parsa, H. G., Nusair, K. & Hu, H. S. (2015). Does green hotel image influence guests' behavior: The case of generation Y. *Journal of Services Research*, 14(2), 9-32.

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020). Erişim Tarihi: 06.01.2020, <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-11596/cevreye-duyarlilik-kampanyasi-yesil-yildiz.html>.

Manaktola, K. & Jauhari, V. (2007). Exploring consumer attitude and behaviour towards green practices in the lodging industry in India. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 19(5), 364-377.

Mavi Bayrak (2020). Erişim Tarihi: 02.01.2020, http://www.mavibayrak.org.tr/tr/icerikDetay.aspx?icerik_refno=10.

Mesci, Z. (2014). Otellerin çevreci uygulamalarının değerlendirilmesi: Yeşil yıldızlı bir otel işletmesinde örnek olay çalışması. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 11(1), 90-102.

Molina-Azorin, J. F., Tari, J. J., Pereira Moliner, J. & Lopez-Gamero, M. D. (2015). The effects of quality and environmental management on competitive advantage: A mixed methods study in the hotel industry. *Tourism Management*, 50, 41-54.

Mutlu, Ç. & Yıldız, M. S. (2015). Konaklama işletmelerindeki çevre yönetimi uygulamalarının ve etkilerinin irdelenmesi: Alanya'da faaliyet gösteren 5 ve 4 yıldızlı konaklama işletmelerinde bir araştırma. *Akademik Bakış Dergisi*, 49, 107-126.

Nemli, E. (2001). Çevreye duyarlı yönetim anlayışı. *I. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 23-24, 211-224.

Özer, L., Kement, Ü. & Gültekin, B. (2015). Genişletilmiş planlanmış davranış teorisi kapsamında yeşil yıldızlı otelleri tekrar ziyaret etme niyeti. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(4), 59-85.

Sezen Doğancılı, O. & Akbulut, B. A. (2015). Yeşil yıldız çevre etiketine sahip otellerin web sitelerinde yeşil pazarlamayı kullanmalarına ilişkin içerik analizi. *16. Ulusal Turizm Kongresi*, 402-417.

Düşmezkalender, E.

Sürdürülebilirlik Akademisi. (2019). Erişim Tarihi: 12.01.2020, <https://surdurulebilirlikakademisi.com/calismalar/eko-etiket-sertifika/yesillenen-oteller-sertifikasi/>.

TUROB. (2012). Erişim Tarihi: 13.01.2020, <http://www.turob.com/tr/bilgi-merkezi/basin-bultenleri/yesil-is--green-business-konferansinda-greening-hotels-projesini-katilimcilar-ile-paylasti-b2360a6>.

TÜRÇEV. (2020a). Erişim Tarihi: 02.01.2020, http://www.turcev.org.tr/V2/icerikDetay.aspx?icerik_id=10.

TÜRÇEV. (2020b). Erişim Tarihi: 11.01.2020, http://www.turcev.org.tr/v2/icerikDetay.aspx?icerik_id=94.

TÜRÇEV. (2020c). Erişim Tarihi: 11.01.2020, http://www.turcev.org.tr/v2/icerikDetay.aspx?icerik_id=15.

TÜRÇEV. (2020d). Erişim Tarihi: 03.01.2020, http://www.turcev.org.tr/v2/icerikDetay.aspx?icerik_id=34.

Türk, M. & Kara, E. (2018). Konaklama işletmelerinde çevre bilinci ve yeşil yönetim uygulamalarının işletme başarısına katkısı: Muğla ili üzerine bir araştırma. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 848-876.

TÜROFED. (2019). Erişim Tarihi: 04.01.2020, <https://www.turofed.org.tr/duyurular/yesil-yildiz-formu>.

Ünlüöner, K., Kızanlıklı, M. M. & Arslan, E. (2011). Otel işletmelerindeki eko-etiket ve sistem yönetim belgelerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *12. Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı*, 446-455.

Yen, C., Chen, C. & Teng, H. (2013). Perceptions of environmental management and employee job attitudes in hotel firms. *Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism*, 12(2), 155-174.

Yeşillenen Oteller. (2020). Erişim Tarihi: 06.01.2020, <https://www.yesillenenoteller.com/>

Yılmaz, G. Ö., Özok, O. & Erdem, B. (2016). Konaklama işletmelerinde çevre dostu uygulamalar: Bodrum örneği. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 180-197.